

Рідного краю живильна вода

Красива і багата природа Липоводолинщини. М'який клімат, родючий ґрунт і багаті природні ресурси характерні для нашого району. Місцевість знаходиться в межах території Дніпровсько-Донецької западини, Середньо-Руської височини, Псельсько-Хорольського фізико-географічного району Північної Полтавської області Лівобережно-Дніпровської провінції лісостепової зони. Поверхня Липоводолинщини – це хвиляста рівнина, розділена долинами річок Хоролу та Груні, ярами та балками. У краєвидах південно-західної лісостепової смуги немає великих лісових масивів, а найбільша питома вага належить степовим просторам. Ліси в основному розташовуються по долинах річок, на схилах балок і носять мозаїчний характер. Рослини ростуть декількома ярусами. Серед найпоширеніших рослин першого ярусу – дуб, клен, липа. Чагарникову рослинність другого ярусу створюють ліщина, калина, глід, терен, бузина. Навесні милують погляд яскраві кольори пролісків, медунки, рясту – рослин першого ярусу. Степова рослинність, яка збереглася на території району, в основному знаходиться в дигресивному стані. Проте ще є в нашому краї ділянки лучного степу, які відносно непогано збереглися.

З метою збереження природних територій, комплексів і об'єктів, які мають особливу природоохоронну, наукову, рекреаційну, історично-культурну або іншу цінність, створено природно-заповідний фонд Липоводолинщини. До складу природно-заповідного фонду Липоводолинщини входить два заказники та десять пам'яток природи. Заказники займають площу – 356,9 га. Знаходяться вони на території Колядинецької, Русанівської та Лучанської сільрад та ДП Липоводолинського агролісу. Пам'ятки природи площею 366,27га знаходяться в Яснопільщанській, Саївській, Підставській, Колядинецькій, Синівській, Беївській, Семенівській та Русанівській сільрадах.

На території району є лісові та степові ділянки, тому тваринний світ можна поділити на лісових і степових (польових) представників. Лісові мешканці – зайці, лисиці, дикі свині, вовки, лосі, козулі. До типових степових звірів належать полівки, хом'яки, кроти. Степові птахи представлені куропатками, перепілками, жайворонками. Лісові птахи – дятли, шпаки, зозулі та інші. На водоймах гніздяться дикі качки, гуси, водяться земноводні: ставкова жаба, тритон гребінчастий. По берегах водойм та на узліссях лісів можна зустріти вужів. Серед риб найбільш поширені коропові: короп, карась, плітка, краснопірка.

Корисні копалини не відзначаються різноманітністю і належать до групи нерудних ресурсів. Це переважно продукти відкладів стародавніх морів,

континентальні утвори, які виникли в до четвертинний час історії розвитку Землі: нафта, природний газ, буре вугілля, кухонна сіль, глини, піски. Корисні копалини становлять природну базу паливної, хімічної, а також будівельної промисловості. З 1996 року почало діяти Південно-Панасівське нафтове родовище. Відкрито ще одне родовище: Південно-Липоводолинське, яке одне з найперспективніших в Україні. В 2006 році відкрито нове газоконденсатне родовище- Південно-Берестівське, проектною глибиною 4480 метрів. Його проектні можливості видобутку корисних копалин склали 22-25 тис. кубометрів газу і 32 кубометри конденсату на добу. На території району знаходиться 69 нафтогазових скважин.

Основними ґрунтами району є чорноземи малогумусні підзолени. У їх складу є всі важливі елементи, які забезпечують живлення сільськогосподарських культур. На вододільних плато потужність родючого шару найбільша і становить 0,9-1,1 м, з вмістом гумусу 6 – 8%.

Водні ресурси нашого району – це поверхневі й підземні води та джерела. Поверхневі води представлені річками і водоймами. Загальна площа водойм у районі становить 546,71 га. По території Липоводолинщини протікають річки Хорол і Грунь.

Річка Хорол – права протока Псла, бере свій початок із ставка, який знаходиться за 3 км на південний схід від села Сакуниха Недригайлівського району. Довжина 308 км, площа басейну 3870 кв км. Тече Придніпровською низовиною. Живлення переважно дощове. Замерзає наприкінці листопада – на початку грудня, скресає в березні.

Назва Хоролу в дослідженнях учених має кілька тлумачень. В основі назви – давнє слов'янське слово, яке означає «швидкий». Точніше: спочатку слово з'явилося у мові південних слов'ян: це старосербське слово *chrbl*, а сучасне сербське і хорватське слово *хрлити* – «спішити, квапитися». Видно, і справді була колись у річки Хоролу швидка течія.

К.М.Тищенко, професор, завідувач кафедри сходознавства Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка вважає більш переконливою іншу гіпотезу. З огляду на топографічні особливості річки, як і досить помітну монгольську присутність у цьому районі, не можна обминути й можливість алтайської етимології: у двох десятках евенкійських діалектів *hогоl* означає «крутитися, обертатися; обійти, об'їхати навколо; перевернути». Справді, таке значення добре відповідає характеру течії річки Хорол, яка в межах Сумської області кілька разів змінює напрям. Беручи до уваги, що вказаному евенкійському слову відповідають серед монг. *ногиl* – «крутитися, обертатися»,

бурятс. эрьюл «те саме» (цгц), виходило б, що назви Хоролу і географічно близької Орелі можуть походити з одного алтайського джерела.

Річка Грунь – права притока Псла. Довжина 85 км. Площа басейну 1090 кв км. Бере початок поблизу села Павленкове Лебединського району. Долина завширшки до 0,5 км, заплава місцями заболочена і залісена. Ширина річища від 2 до 10 м. Живлення ґрунтове та атмосферне (переважно снігове). Льодостав триває від грудня до березня.

Річка Сакуниха – права притока річки Хорол, бере початок на північно-східній околиці села Сакуниха Недригайлівського району, впадає біля села Кімличка. Довжина її 12 км. Постійний водотік відсутній.

Річка Рубанка – права притока Хоролу, бере початок із ставка поблизу села Тимошенкове Недригайлівського району, а впадає поблизу смт. Липова Долина. Загальна довжина – 21,2 км.

Поступово, в зв'язку з розорюванням силових земель у прибережних зонах замулюються джерела, і зникають (або зникли) із карти району річки Жидівка, Ольшанка, Липівка, Пробужка, Суха Долина, Лозове.

Клімат району як і області поєднує в собі значну континентальність з відчутним впливом Атлантичного океану. Вітри бувають різноманітні як по напрямку, так і по силі. Взимку переваги мають вітри південних напрямків, навесні – південно-східні, влітку – південно-західні та західні, а восени – південно-західні. Середньорічна швидкість вітрів відносно невелика – 4,6 м\с. У нашій місцевості чітко простежуються чотири пори року: зима, весна, літо, осінь. Літо тепле, із значною кількістю вологи, а зима – не дуже холодна, з відлигами. Середня температура повітря найтеплішого місяця липня +19,⁰ С, а найхолоднішого січня – -7,4⁰С. Максимальні температури повітря спостерігаються в червні – серпні +38⁰С, мінімальні температури – в січні, лютому -36⁰С.

Пам'ять вулиць

Географічні назви – це частинка історії. Одні дійшли до наших днів, інші загубилися в круговерті життя і ми ніколи не довідаємося про них. Переважна більшість прадавніх назв дійшла до нових часів виключно шляхом усної народної традиції. Одна частина назв змінилася, а інша змінилася, але незначно, і цілком упізнано.

Сама назва Липова Долина говорить про оточення долини Хоролу підвищеннями, горами, як ми їх і до цього часу називаємо. Шлях у бік Гадяча підходить до Антінцевої гори, шлях на Суми розпочинається з підняття на

Цілуйкову гору. Гора, яка замикала Школярку з півдня, називалася Лисою. З центру селища по шляху на Ромни була гора Різана. З протилежного боку до села підходить Цілуйків ліс, північніше понад шляхом на Панасівку залишки Джигманового. На західних околицях збереглися до наших днів Попів, Івашків, Скринників, Рибкінин.

Вся територія околиць густо зрізана ярами і балками. Окремі назви відомі і ми їх наводимо. Рухаючись з Липової Долини в бік Недригайлова, переїжджаємо Багаїху і Глибоку. На східних окраїнах підходить Пітів і Хунделей, до Бойківки- Рудка. Від Паліївки на захід Тягнеться Липівка.

Вся гора від нинішнього районного Будинку культури і до повороту на Русанівку були вигони. Там же збиралися ярмарки. Спочатку – на західній околиці, а пізніше на східній. В ці дні село заселяли прасоли – оптові скупники худоби, купці і, звичайно, селяни з усіх околиць.

Низинний ландшафт і близькість річки накладали свій відбиток на забудову вулиць. Центральна вулиця Липової Долини тяглася вздовж шляху, який з'єднував міста Ромни і Гадяч, нині це вулиця Леніна, і розділяла село на умовні Південну і Північну частини. Вона так і називалася – Шлях. В першу входили Загорянка, Басарабка, Мазурівка(Крупської, Фрунзе, 1 Травня), та Поділ (Коцюбинського). Умовну північну частину складали Проценківка (Короленка), Оболоння, Ковбасівка (Комсомольська з провулками), Дуделівка (Чапаєва), Лящунівка (Шевченка), Паліївка (Жвана), Рижівка , Бойківка і Польща (Радянська), Козинівка і Хільківка (Набережна), Грицаївка і Рудиківка (Тельмана), Комарівка (Горького), Ставки (Щепкіна), Підгір'я проходили паралельно від Бойківки дещо західніше.

Назви вулиць, як звичайно, походили від прізвищ перших поселенців, хоч напевно були і винятки. Так, назву Польща пов'язують з водяним млином, який працював неподалік на річці Хорол. Його збудували поляки, які були першими орендарями. Тут неподалік вони і проживали.

Старожили згадують про двоє озер на території села. Залишки одного ще проглядаються поблизу крайніх хат Мазурівки, на території луків – Школярки. Друге озеро зникло давно і знаходилося на схід від ветстанції. Нині цю територію оточують вулиці Набережна і Тельмана.

Про млин ми вже говорили, а в місцях, які прилягають до Цілуйкового мосту з півночі і в районі Школярки, де були особливо глибокі місця – купали коней. Вони, як розповідали, дна не діставали. В окремих місцях були водоверті і купальники намагалися до них не наближатися. Нині заболочені заплави Хоролу і Липівки займають сіножаті.

Церкви

В Липовій Долині діяли дві церкви. В церковному відношенні вони належали до Глинської протопопії Чернігівської єпархії.

Благовіщенська церква була дерев'яна. Коли вона побудована початково, невідомо, але була вже діючою в 1744 році. Це підтверджувалося надписом на одному Євангеліє. Воно було обтягнуте червоним напівбархатом і оплавлене сребром. Друкувалося в Києві в 1733 році, на ньому був напис «сіє Євангліє напристольное справиль стараниемъ и коштамъ своимъ Вас. Карлашъ, съ женою своею Анною, житель Липоводолиновскій, до ц. Благовъщ. Липовской, за отпушеніє грѣховъ своихъ, року 1744 іюля 15».

У 1750 році церква була скасована за ветхістю і відбудована вона заново у 1755 році, а в 1870 році «устроена опять новая». Відомі перші священники Назаревські – Назарій, Йосип, Яків, Савва, зять останнього Олексій Горунович, Федір Назаревський, Данило Горунович. Оплата священникам – 130 крб. В приході 2-хкласне училище, школа, грамоти. Дворів 345.

Троїцька церква – кам'яна холодна. Коли була побудована вперше – невідомо. Дзвіниця при ній була збудована у 1704 році, то можна вважати: церква і дзвіниця побудовані майже одночасно. Друга церква куплена в селі Красна Лука і побудована у 1755 році. Втретє церква побудована в 1846 році. Пам'ятником першій церкві служив «служебникъ» Київської друкарні з надписом «вручено діакону Григорію Иляшенку в 1744 г.».

В другій церкві зберігалось Євангеліє Московської друкарні 1758 року, обтягнуте червоним бархатом, в мідній оправі з надписом: «Пожертвовано запорожск. козакамъ Вас. Бухтеемъ 1763 г.».

Першими священниками були Григорій Ільяшевич (помер 1777 року), його племінник Данило Горунович (помер 1823 року). Оплата священникам – 160 крб. Відмічено два церковних будинки зі школою. Згадується кам'яна дзвіниця на х. Масовщина, побудована в 1882 році. Відмічена церковно-приходська школа. Дворів 391 (у приході – 5 хуторів).

В наш час як із води виросла на невеличкому островку біля Хоролу Свято-Покровська козацька церква. Саме свята Покрова здавна вважалась покровителькою свободолюбивих і хоробрих козаків, рятувала їх від напастей, холоду й голоду, от і звели у 2007 році Липоводолинські козаки з ініціативи отамана цього полку А.Г.Поляха Божий храм її імені.

З 2002 року у Липовій Долині розпочалося будівництво Божого храму – Свято-Троїцької церкви, яка в майбутньому стане окрасою селища.

Нині на території селища діють дві церкви – Свято-Троїцька церква УПЦ Київського Патріархату (настоятель Богдан Ільків) та Свято-Троїцька церква УПЦ Московського Патріархату (ієрей Василій Яхно).

Легенда про Липову Долину

У червні 1709 року, коли відбулася Полтавська битва, після поразки в одному з боїв, розгніваний Карл XII призначив зустріч Петру I в урочищі (тоді тут не було нічого, окрім дерев і водоймищ), де зараз розташована Липова Долина. Довго чекав Карл XII на Петра I в умовленому місці, але він так і не з'явився. Засліплений перемогою в бою, російський цар навіть не думав про зустріч із шведським правителем. Безуспішно дочекавши Петра I декілька годин, промовив: «Это липовая долина, лживая». З тих пір це урочище почали називати Липова Долина. І коли його заселили жителі, то селище зберегло свою назву – Липова Долина. Ось так Карл XII випадково дав назву нашому селищу. Хоча він мав на увазі зовсім інше, коли промовляв ці слова. Розгніваний король шведів хотів підкреслити, що це та людина, де обманюють, підсувають липу. А вийшла прекрасна назва селища.

Але це не єдина легенда, яка існує про Липову Долину. Одні пов'язують цю назву з липами, яких дійсно багато росте у Липовій Долині. Інші говорять, що ця назва пішла від річки Липівки, яка протікає через Липову Долину. Чи, можливо, було й так: спинилися одного разу збігли козаки перепочити біля манливого прохолодного плеса Хоролу. Перепочили, та вже й далі не поїхали, зачаровані красою даної місцевості, родючим чорноземом, природним затишком.

Найдавніші часи

Заселення нашої території розпочалося приблизно 15 тисяч років тому. Поблизу району знайдено кам'яні знаряддя праці первісних мисливців та мамонта доби пізнього палеоліту. В неолітичну добу (V-VII тис. до н.е.) територія була заселена мисливсько-рибальськими племенами. Залишки їх поселень знайдені майже у всіх районах області. Пам'ятки пізньокроманьйонських племен, носіїв дніпродонецької культури виявлено в Роменському районі. Пізніше у другій половині IV-III тис. до н.е., край населяли племена лісових мисливців та рибалок культури ямково-гребінцевої кераміки. У добу бронзи (кінець III- поч. I тис. до н.е.) на території нашого краю жили землеробсько-скотарські племена. Так, у Липовій Долині був знайдений наконечник, за попередніми дослідженнями він належить до бронзової доби.

Тепер потрібно віднайти кераміку, адже в основному по ній визначають культуру давніх часів. Чекає свого дослідження і курганний могильник, що знаходиться на північній стороні околиці селища.

Проїшли тисячоліття. Ми не знаємо, хто жив на території нашого краю, бо не збереглося ні матеріальних, ні письмових джерел цього періоду. Відомо, що у VIII-X століттях нашої ери у басейнах рік Десни, Сули, Псла жили племена східних слов'ян – сіверяни. Це наші далекі предки. Одне з поселень сіверян було виявлено біля села Капустинці. Вони тут жили у VIII-X століттях нашої ери біля річки Грунь. Десь біля 884 року сіверяни увійшли до слов'янської держави Київська Русь. Південно-східні кордони Русі дуже тривожили своїми набігами кочові народи, особливо половці. Це змусило великого князя Володимира Святославовича розпочати будівництво фортеці для відсічі половецьким нападам. Так звана Посульська оборонна лінія X-XIII століть знаходилась на ріці Сулі та її притоках. Її будівництво розпочалося у 988 році. Вона включала близько сорока укріплень і містечок і захищала південно-східні кордони Русі від кочових набігів та спустошень.

Близько середини XI століття з Київської Русі виділяється Переяслівське князівство. У склад Переяслівського князівства входила і територія нашого краю. На схід від Сули були обширні володіння половецьких кочівень. Переяславщина найбільше терпіла від половецьких нападів. У 1239 році Переяслівське князівство спустошили монголо-татарські орди. Вся система укріплень Посульської оборонної лінії перестала існувати після навали Батия. Переяслівська земля поставлена у васальну залежність від Золотої Орди. Населення було обкладене важкою даниною на користь хана і монгольської знаті. Наш край обезлюднів.

Минуло більше століття. Скориставшись послабленням влади монголів на Русі, Переяславську землю, в тому числі і територію нашого краю на початку 60-х років XIV століття приєднало Велике князівство Литовське при литовському князі Ольгерду (1345-1377). У 1363 році литовсько-українські війська розгромили татар у битві на Синіх Водах і визволили з-під татар «усі степи за Очаків, од Києва й Путивля аж до гирла Дону». Син Ольгерда – Володимир князував у Києві з 1362 до 1395 року, і мав в удільному володінні Київщину і Переяславщину. Володимир Ольгердович організував кілька походів проти татарських орд, в яких брали участь і переяславці. Татари були відтиснуті до берегів Азовського і Чорного морів, але все таки вони становили немалу загрозу для південних кордонів, аж до середини XVIII століття.

Часи козаччини. Гетьманщина

Використавши поразку Литви під час Лівонської війни (1558-1583) проти Росії польський король Сигізмунд II Август скликав у Любліні спільний литовсько-польський сейм, на якому Литва змушена була погодитися на об'єднання з Польщею і віддати їй українські землі. Люблінська унія – це об'єднання Польщі і великого князівства литовського в єдину державу – Річ Посполиту. З підписанням Люблінської унії 1569 року почалося панування польсько-шляхетських загарбників на Україні, в тому числі і в нашому краї. Величезні земельні володіння потрапили до рук польських магнатів Потоцьких, Жолкевських, Конєцпольських та інших. Особливо великі володіння були у Вишневецьких. Ще в 1590 р. за постановою Варшавського сейму велику територію України було віддано черкаському і канівському старості Олександру Корибуту, який одержав прізвище Вишневецький за назвою головного міста своїх родинних маєтностей на Волині- Вишневця. Вишневецькі шляхом захоплень та надань польського короля заволоділи значними земельними угіддями, особливо на Лівобережжі. Ця територія називалась Вишневецьчиною.

Поселення на території сучасної Липової Долини проявляється в мороці історії за часів другої козацької колонізації краю – в кінці XVI – на початку XVII століття. Першою відомою датою в історії Липової Долини став 1647 рік. У 1647 році французький посол Гільом-Левассер де Боплан, відвідавши Україну, поділився своїми враженнями від подорожі в книзі «Опис України». Вміщена у праці карта свідчить про існування у верхів'ї Хоролу такого поселення як Липова Долина.

У Липовій Долині у 1647 році було 150 дворів з населенням 1179 чол. Складалося воно з туземних племінних елементів, тобто представників племені сіверян. А це ще раз підтверджує більш глибокі корені заснування Липової Долини, адже сіверяни проживали на цих територіях ще в кінці I тисячоліття. Займалися вони хліборобством, скотарством, городництвом, рибальством, будували на річках водяні млини, а степу- вітряки. Жителі села платили податки: за водяний млин-6 злотих, за вітряк-3 злотих; рибалки платили від 18 грошей до 1 злогого

Князям Вишневецьким належало 134822 господарства, в тому числі липоводолинські. Розкішний палац Вишневецького знаходився в Ромнах, а землі магната сягали від Тернопільщини до Хоротубки, Хмелова, Смілого, Костянтинова. Ієремія Вишневецький мав войовничу й загарбницьку натуру, землі Посулля відвоював у приятеля польського короля Адама Казановського, за що й був вигнаний з Речі Посполитої. Але могутній шляхтич добився звання

посла від підкупленої луцької шляхти на сеймі, з'явився до Варшави, пригрозив правом «вето» зірвати засідання парламенту, й король Ян Казимир віддав йому Ромни, Коровинці, Липову Долину та Костянтинів.

У новозбудованому замку в Ромнах бував часто. Час його володіння нашим краєм став чорною сторінкою місцевої історії. Ієремія жорстоко мстився землякам за їхню патріотичну позицію, та цьому нарешті поклали край. Зашуміла Україна грозовою Хмельниччиною.

Населення села брало участь у визвольній війні українського народу 1648-1654 років, на користь чого говорять факти виступів посланців Богдана Хмельницького у містах Вишневещини. Так, достеменно відомим є факт агітації йти до війська одного з таких посланців влітку 1649 року в Ромнах. Для того, щоб залучити максимальне число селян до повстанської армії, Богдан Хмельницький пообіцяв усіх учасників занести в козацький реєстр, тобто зробити вільними людьми. У 1648-1654 роках в результаті визвольної війни село позбулося польсько-шляхетського панування і увійшло до складу Миргородського полку. В січні 1654 року 171 чоловік присягнув на вірність Росії.

За генеральним описом і ревізією 1766 року Липова Долина відносилась до третьої полкової сотні Гадяцького полку, який був випрошений гетьманом Брюховецьким на «гетьманську булаву» і утворював так званий «Гадяцький ключ». До нього ввійшли: Гадяч, Хітці, Будище, Капустинці, Панасівка, Липова Долина, Сергіївка, Вельбівка. За гетьмана Самойловича Липовою Долиною володів полковий обозний Юхим Ветчурка, потім полкові осавули Михайло Кіашко, Андрій Катрич, Прокіп Моренко, Ілько Веронченко. Але при Мазепі село було відібрано до «замку». При утворенні уїздів село спочатку увійшло до складу Глинського, а з 1803 року – Гадяцького уїзду. У селі було медичне училище, яке готувало земських фельдшерів. Були базари, три великих ярмарки на рік. Існувало поштове відділення. У Липовій Долині діяло дві церкви, які належали до «Глинської протопопи» Чернігівської єпархії.

Після смерті Богдана Хмельницького на раді козацької старшини гетьманом обрали Івана Виговського. Його ім'я також можна відшукати в історії Липової Долини.

Послідовник Хмельницького Іван Виговський досяг з поляками домовленості про вступ у рівноправний союз з Річчю Посполитою. Та вже 11 серпня 1658 року цьому протидіють війська царського воєводи, князя Г.Ромодановського. Наприкінці місяця козацьке і московське військо перебувало на території нинішнього Липоводолинського та сусідніх районів. Сторони зробили спробу домовитися, вирішити проблему мирним шляхом.

Отож, 30 серпня до Липової Долини прибув польський дипломат С.Беневський, наступного дня – російський посол К.Кикін, були і представники гетьмана Івана Виговського та Кара Бей, довірена особа кримського хана. Під кінець наради з'явився й сам Виговський. Та переговори зайшли в глухий кут.

Прийшовши до влади, Іван Виговський розпочав боротьбу з Москвою. Однією з її сторінок є розгром біля Конотопа українськими полками і кримською ордою влітку 1659 року російської армії під командуванням князів Пожарського і Ромадановського. Князь Трубецький мусив спішно відступити на північ. Після цієї битви Виговський через Ромни повернув на Гадяч, прагнучи здобути супротивного йому наказного гетьмана Павла Апостола. Цього ж року татари з'явилися під Липовою Долиною і зустріли запеклий опір її жителів. Проте сили були нерівними і протистояти орді неукріплене поселення, звичайно, не могло. Татари захопили село і пограбували.

У 1676 році у Липовій Долині об'єдналися війська лівобережного гетьмана Івана Самойловича і російського воєводи Г.Ромодановського, і звідси вирушили на Чигирин, проти правобережного гетьмана Дорошенка, якого підтримував кримський хан. Ось як про це записано у літописі Самовидця: «Того ж року войско турецкое з ордами і Юрієм Хмелницким подступили под Чигирин у спасівку впервое и доставали потужне, котрим на отсіч зростаючим в Чигирині гетман Іван Самуйлович, вийшовши з Батурина и скупившись з боярином князем Ромодановским у Липовій Долині, потягнули ку Дніпру».

Після Самойловича гетьманську булаву отримав Іван Мазепа. Багато земель гетьман забирає до «замку», тобто в повне гетьманське користування. До таких містечок і сіл потрапила і Липова Долина. Доба Мазепа-доба розквіту селища. З'являються добротні будинки, зводиться кам'яна Троїцька церква, відкриваються при ній школа, шпиталь.

В складі Російської імперії

Нові історичні події початку вісімнадцятого століття знову не оминають Липової Долини. У 1700 році розпочинається Північна війна між Швецією і Росією. У цій війні приймали участь і козаки Гадяцького полку. Так в 1701-1702 роках 7 тисяч малоросів (українців) з гадяцьким полковником Бороховичем діють за одно з російським князем Репніним проти шведів у Прибалтиці, проникаючи до Риги.

Наближалась осінь 1708 року. Військові дії Північної війни досягли нашого краю. Події Північної війни на одному з найважливіших її етапів відбувалися на території Полтавщини. Гетьман Мазепа з декількома тисячами козаків перейшов на сторону шведського короля Карла XII. 18 листопада 1708

року шведи оволоділи Ромнами, і розмістили тут на зимові квартири головну частину війська. Карл доручив трьом своїм генералам на чолі з Мазепою захопити Гадяч, що й було зроблено.

23 листопада 1708 року відбулася військова рада росіян, на якій було вирішено перевести штаб-квартиру російської армії і українського війська до міста Лебедина. Сюди ж тепер підтягувалися основні сили російської армії. Багато українських козаків було вбито в Лебедині за те, що перейшли на сторону шведів.

Населення краю постачало російське командування важливою інформацією про розташування шведських військ та стан шведської армії. 26 листопада генерал-майор Інфлянт по наказу Меншікова відправив з Бедина в район між Ромнами і Гадячем козака села Липової Долини Остапа Свидинова «и о всем тамошнім поведении велел осведомиться подлинно».

3 грудня 1708 року в Лебедині відбулася військова рада, в якій взяли участь Петро І канцлер Головкін, начальник артилерії Брюс та інші. На цій раді обговорювалися питання подальшої боротьби з шведами. Було вирішено відправити більшу частину російського війська до Гадяча, а генералу Аларту наступати на Ромни. Щоб виманити Карла з Ромен, російське командування розпочало демонстративно розміщувати свої війська поблизу Гадяча ніби з метою його захоплення. Військова хитрість росіян увінчалася бажаним успіхом. Карл XII з декількома полками поспішив в Гадяч на допомогу шведам. 16 грудня він негайно виступив із Ромен і цього ж дня прибув до Липової Долини, яку застав зовсім безлюдною. В цей період були дуже сильні морози. Відморозив руки, ноги, обличчя, багато шведів так і не дійшли до Гадяча. В Липовій Долині знаходився госпіталь шведів. А цей час генерал Аларт з українськими козаками оволодів Ромнами. Російська армія, з наближенням до Гадяча головних шведських сил, відступила до Лебедина. Втрати з обох боків були досить значними, не стільки вбитими, як замерзлими від надзвичайно лютих морозів. «Король евейской с Мазепою нене в Гадяче, куда и вся инфантерия пошла, а кавалерия стоит, сказывают, в последующих местах: по Хоролю реце, в Липовее Долине, Русиновке, Лутцке». Як свідчить словак Даніель Крман у своєму «Подорожньому щоденнику», під Липовою Долиною відбувся бій, в якому козаки й шведи вщент розгромили московітів, ті відступили, лишивши три сотні вбитими. Новий 1709 рік Мазепа та Карл XII зустріли під Липовою Долиною. А вже 1 січня їхні війська рушили з Липової Долини на Гадяч.

Друга половина XVII – перша половина XVIII століття, незважаючи на руйнування і спустошення, викликані війнами – були часом швидкого розвитку продуктивних сил у сільському господарстві, ремеслі і промисловості.

У 1722 році створена Малоросійська колегія, що контролювала діяльність гетьмана і старшини. Територія Лівобережної України, яка знаходилася під управлінням гетьмана, отримала назву Гетьманщина. Гетьманська Україна поділялась на 10 полків: Стародубський, Чернігівський, Ніжинський, Київський, Прилуцький, Гадяцький, Переяславський, Лубенський, Полтавський і Миргородський. Число сотень у полку було неоднаковим - від 10 до 15, сотні в свою чергу ділились на курені. Гетьманщина включала в себе 11 великих міст, 126 містечок і близько 1800 сіл. Її населення у 1700 році складало близько 1,2 млн. чоловік, або майже 25% населення тогочасної України.

Гетьманському правлінню підкорялась північна і південно-західна частини сучасної Сумщини. Тут знаходилися Ямпільська, Воронізька, Кролевецька, Конотопська, Шаповалівська, Глухівська сотні Ніжинського полку; Глинська, Смілівська, Роменська, Констянтинівська, Липоводолинська-Миргородського, а з 1658р.- Лубенського полку.

«Введение» Милорадовича дає цікаві дані про наш край. У безпосередньому віданні «булави» в 1723 році значиться 15 поселень, які існували на території Гадяцького полку 1649 року: Гадяче, Зіньків, Опанасівка, Липова Долина, Веприк, Капустинці та ін. Таким чином на території Гадяцького Замку у 1723 році всього було 73 поселення.

Наказом цариці Ганни Іванівни від 26 травня 1730 року «ключу Гадяцкому быть за гетманом со всеми доходами, так что никаких доходов с онаго в войсковой скарб подскарбиями не собирать».

У наказі цариці Єлизавети Петрівни 1750 року зазначено: «Замок Гадяцкий и прочие на уряд гетманский надлежащие маетности, которые и поныне именуются не в роздаче и совсеми к ним принадлежностьюми и доходы отдать оному графу Кириллу Разумовскому».

Звільняючи з гетьманства Кирила Розумовського 10 листопада 1764 року цариця Катерина II «пожаловав вечное и потомственное ему и детям наследное владение... Замок Гадяцкий». Того ж таки 1764 року Липову Долину пов'язали кріпацтвом. Вистояла шляхом непокори і збройного опору сусідня Русанівка: село так і лишилося козацьким. В цей час Липова Долина входила до Гадяцького полку, хоч слід підкреслити, що старий полковий устрій на території Гетьманщини поступово втрачає своє значення. Населення аж до другої половини XVIII століття ділилося на козаків, підпомічників, посполитих

людей та сусідів і підсусідків. Підпомічниками називали тих, хто допомагав козакові споряджатися в похід, якщо той не мав матеріальних можливостей для придбання коня, зброї, провіанту та іншого необхідного. Козак іноді мав 2-3 двори помічниками. Посполиті люди – селяни-землероби. Сусіди і підсусідки – безземельні і бездомні селяни, вільні в переході від одного власника до іншого. Селяни-кріпаки, жителі Липової Долини, які належали Кирилу Розумовському, змушені були відробляти 4 дні в тиждень панщини.

За генеральним описом і ревізією 1766 року, Липову Долину було віднесено до третьої полкової сотні Гадяцького полку, який був випрошений гетьманом Брюховецьким на «гетьманську булаву» і утворював так званий «Гадяцький ключ». До нього ввійшли: Гадяч, Хітці, Будище, Капустинці, Панасівка, Липова Долина, Сергіївка, Вельбівка. За гетьмана Самойловича Липовою Долиною володів полковий обозний Юхим Ветчурка, потім осавули Михайло Кіяшко, Андрій Катрич, Прокіп Моренко, Ілько Веронченко. При утворенні уїздів село спочатку увійшло до складу Глинського, а з 1803 року- Гадяцького уїзду. У селі було медичне училище, яке готувало земських фельдшерів. Були базари, три великих ярмарки на рік. Існувало поштове відділення. У Липовій Долині діяло дві церкви, які належали до «Глинської протопопи» Чернігівської єпархії. У 1785 році село було продано в казну.

У 1802 році село стало волосним центром, спочатку Глинського, а через рік – Гадяцького повіту. Гадяцький повіт був створений 16 вересня 1781 року після ліквідації залишків полкового устрою на Лівобережній Україні з частини Гадяцького полку. Спочатку входив до складу Чернігівського намісництва, у 1791 р. приєднаний до Київського намісництва. Від 30 листопада 1796 р. у складі Малоросійської губернії, з 27 лютого 1802- Полтавської губернії, яка була створена згідно з указом Сенату. До складу Полтавської губернії входило 15 повітів: Гадяцький, Полтавський, Роменський, Пирятинський, Золотоніський і інші. Загальна площа губернії була понад 43 тис. квадратних верств. Без особливих змін такий адміністративно- територіальний поділ губерній проіснував до 1917 р. Гадяцький повіт складався з 18 волостей, в тому числі і Липоводолинської. Але вже в 1863 році Липова Долина відноситься до Русанівської волості державного майна і до Опанасівської- тимчасово зобов'язаних селян.

Число дворів в цей час у селі складало 520, а кількість жителів- 3374, в т.ч. 1627 чоловік і 1747 жінок. В селі було дві церкви і тричі на рік збиралися ярмарки- Гаврилівський, Георгіївський, Успенський.

У Липовій Долині у ХІХ набули розвитку промисли: ткацтво, чоботарство, теслярство, працювали вітряки, маслобойні, кузні. Традиційним

заняттям селян було хліборобство. Переважна більшість землі в окрузі Липової Долини належала поміщикам Туманським(5,5 тисячі десятин). Селяни користувалися невеликими наділами. Викликаний посухою і нальотом сарани голод та часті епідемії були звичайними супутниками життя тогочасного населення Липової Долини. В її історії відомий голод 1830-1833 років.

В червні 1884 року на території Липової Долини було 728 господарств і проживало 4335 чоловік населення, в тому числі 2177 і 2158 жінок. Щодо станів, то жителі, то жителі розподілялися таким чином: общинних козаків-2523 чоловіки, общинних державних селян-78, общинних казенних селян- 1385, общинних селян-власників-196, міщан-143 .В 1884 році в селі налічувалося 187 ткачів, 36 шевців, 65 теслярів, 25 чинбарів, 25 кравців, 5 бондарів. Та все ж основним засобом до існування в липоводолинців залишається сільське господарство.

Селянська реформа не змінила економічного стану селян, вони не в змозі були платити великі викупні платежі. До кінця XIX століття борг селян Липової Долини державі становив 2717 крб. Селяни змушені були йти на заробітки в міста, переселятися в Сибір і на Далекий Схід. З 1896 по 1909 рік з Полтавської губернії виїхало 282156 чоловік і лише 10 відсотків повернулися назад. За даними реєстраційного пункту на переправі через Волгу в Саратові, Полтавщина була на восьмому місці за кількістю переселенців з губерній європейської частини Росії.

За даними першого загального перепису населення Російської імперії у Липовій Долині на 1897 рік мешкало 4860 жителів.

XIX століття ознаменувалося деяким проривом у розвитку культури на селі.

Так, у 1840 році в Липовій Долині відкрили парафіяльну школу, хоч значна частина дітей з різних причин не відвідувала її. В 1877 році відкривається міністерське однокласне сільське народне училище. Для його утримання держава виділяла 226 карбованців, земству-150 і громада збирала 414. У 1890 році в ньому навчалося 117 хлопчиків і 13 дівчаток. Учителів було 2-вчитель і його помічник з річними оплатами відповідно 360 і 240 карбованців. Училище володіло десятиною землі, яку займало під город і сад. У 1884 році в селі налічувалося лише 140 грамотних, в тому числі 1 жінка. У 1900 році працювало вже 2 школи-церковно-приходська і міністерства освіти. У 1904 році училище стало дворічним, але незважаючи на це, грамотних у селі було мало. У 1910 році їх нараховувалося лише 20.5 відсотка від загальної кількості жителів.

У 1838 році під час своєї подорожі по Україні у Липовій Долині побував М.І Глінка. На жаль, місця перебування видатного композитора не увіковічені на меморіальних дошках та пам'ятних знаках.

Наприкінці ХІХ століття в Липовій Долині відкрили фельдшерський пункт, що обслуговував населення всієї волості. В цей час розгортається кампанія боротьби із алкоголізмом. На початку ХХ століття гадяцьким повітовим комітетом попечительств про народну тверезість була відкрита безплатна бібліотека-читальня при чайній комітету в Липовій Долині. Значну роль поряд з державними структурами влади в житті села стала відігравати церква. Але часом грубе поводження священників із селянами викликали стихійний протест з їхнього боку. Так, відомий випадок, коли житель Липової Долини в знак протесту відмовилися платити належній церкві гроші та натуральні податки.

Назрівала перша російська революція. В 1905-1907 роках у Липовій Долині відбулося заворушення селян. Весною 1905 року безземельні та малоземельні селяни зібрались на подвір'ї волосного управління з вимогою перерозподілу земель. Тяжко позначилася на становищі селян перша світова війна. Багатьох чоловіків забрали на фронт. Трудящі терпіли злигодні. Загострилися класові суперечності. Прискорилося розшарування в селянському середовищі. В окремих господарствах так, як і століття тому, продовжують використовувати рало-колоду із забитими одним або 3-5 клинами і припасованими двома голоблями. За переписом 1900 року, на 100 господарств припало плугів металевих 13, дерев'яних 48, рал 20, борін металевих 126. Відомі також середні урожаї, зібрані жителями в неурожайному 1907 році: жито-48 пудів із десятини, пшениця-33, ячмінь-52, овес-63. В середньому це становило 51 пуд зернових із десятини. Слід сказати, що цей рік видався посушливим. Для порівняння в 1897-1906 роках у середньому із десятини збирали 55 пудів зернових.

В 1910 році 119 заможних господарств Липової Долини володіли 2367 десятинами землі, водночас 295 господарств бідних липоводолинців мали від 1 до 5 десятин, 130- від 5 до 9. У частини селян не було своїх хат. У 1884 році таких налічувалося 23, а в 1910 їх кількість зросла до 50. В цьому ж році з Липової Долини на поденних роботах працювало 110 чоловіків і 26 жінок.

У 1917 мешканці Липової Долини підтримували владу Тимчасового уряду. У травні місяці до Петрограду вирушила делегація громадян села, щоб звітувати про стан справ у Гадяцькому повіті. Ще один штрих із життя селища 1917 року. Так описує своє проживання в тогочасній Липовій Долині фельдшер Х.Т.Ткаченко. Лист оригінал зберігається в липоводолинській сім'ї. Він пише:

«...тепер живу в Гадячском уезде. Правда живу не так харашо как в Переяславском, да и не совсем плохо. Работаю на самостоятельном фельдшерском пункте. Живу в большом селе, более 1000 дворов. Есть почта и телеграф, 5 школ, в них 8 учителей. От Гадяча в 27 верстах и от Ромны в 30 вер. Место красивое. Село расположено по реке Хоролу, есть живая рыбка. Квартира у меня хорошая. Занимаю отдельный дом. В 2-х комнатах аптека, под квартирой три комнаты и кухня. Есть двор, огород, сад, есть погреб, ледник и амбар. Живу среди села на базарной площади, рядом церковь, школа и лавки. Время провожу здесь весело, интеллигенции много: 6 учительниц, 2 учителя, 4 сургуча (почтовых чиновника), 2 попа, ветеринар, студенты и другие учащиеся».

У вихорі революцій. Радянські часи

3 січня 1918 в Липовій Долині розпочав свою роботу волосний революційний комітет. Його дії було перервано наступом австро-германських військ, які наприкінці травня 1918 захопили село. На боротьбу з ними у серпні 1918 було створено партизанський загін під керівництвом А.І. Левона, який складався з мешканців Липової Долини та прилеглих сіл Панасівки і Берестівки. Після відходу австро-німецьких військ село захопили петлюрівці. На початку лютого 1919 війська Червоної Армії увійшли в Липову Долину.

Влітку 1919 через територію району проходила розподільна лінія. Частини 57-ї та 46-ї дивізій Червоної Армії зайняли позиції вздовж річки Хорол у напрямку населених пунктів Разбішевка (нині Полтавська область), Липова Долина, а також міста Ромни, сіл Кошари, Попівка (Конотопський район).

У серпні 1919 року Липова Долина опинилася під владою денікінців. Ними було страчено голову комітету бідняків с. Кимлички І.І. Лелюха. 30 листопада 1919 партизанські загони Полтавщини визволили село. Відновив роботу волревком.

Посилення комуністичних репресій викликало супротив частини населення липоводолинщини радянській владі. 16 лютого 1920 постала охоронна сотня м. Гадяч. Було створено революційний оперативний штаб, який очолили боротьбисти з Липової Долини: Коваль О.І., Дмитренко О.А., Буховецький Ф.Ю. Дії оперативного штабу було скоординовано з подібними виступами в Яготині, Уманці та інших містах. На 18 лютого 1920 року було призначено законодавчий з'їзд, який мав утвердити політичну владу в Гадяцькому повіті.

Вночі 17 лютого для придушення повстання з Зінькова на Гадяч вийшов латиський загін. З Ромнів через Липову Долину на Гадяч наступав кінний

червоноармійський полк з тачанками і кулеметами. 18 лютого 1920 повстанська сотня і її оперативний штаб без бою залишили м. Гадяч і виступили у напрямку Липової Долини, де розташувалися у найближчих хуторах та селах. Довкола цього партизанського осередку з часом стали формуватися інші, дрібніші загони з місцевих жителів. Зростаючи кількісно і організаційно, вони злилися в єдину українську повстанську організацію «Січ», яка охоплювала значну територію від лівого берега Псла до Сум і складалася з двох груп- Західної і Східної. Січовики діяли на території сіл Лучка (де розташовувався їх штаб), Русанівка, Грабщина, Яганівка.

Найчисельнішим на Липоводолинщині було також угруповання на чолі з отаманом Хрестовим, яке вчиняло напади з села Лютенки на Полтавщині.

У січні 1921 Липову Долину зайняли махновці, але на досить короткий проміжок часу. Наприкінці 1921 у Липовій Долині остаточно встановлено радянську владу, відновлено діяльність комнезаму, створено сільську раду. У цей час великі землеволодіння були обмежені, а кожен двір одержав по п'ять десятин землі. Значну допомогу реманентом і насінням незаможним селянам надавало сільське споживче товариство. Архіви зберегли доповідь тодішнього голови Липоводолинського райвиконкому Панченка про стан району, датованому 30 червня 1923 року, де в розділі «Економічний стан району» дається аналіз сільськогосподарського виробництва. Згідно статистичних даних по колишній Липоводолинській волості було 2685 десятин озимого.

Стан сільського господарства, зазначається в доповіді-задовільний, ріст господарства спостерігається в більш енергійних заможних і незаможних господарствах, слабкі- відстають.

Кустарної промисловості в районі немає, окрім 5 парових мельниць, в Липовій Долині-артілі, в Русанівці – гр.. Сенько і Яременко, там же Грінберг і Гуревич, у Лучці Клименко. У Липовій Долині мельниці належать двом артільям, не працюють через відсутність палива і сировини та розбитий двигун.

Ринкові ціни на зерно й хліб: жито-48 крб., пшениця-80 крб., жири і сало-500 крб. пуд., яйця-8 крб. десяток.

В 1923 році Липова Долина стала районним центром Роменського округу. В цей час в селі відкрито медичну дільницю, а дещо пізніше методом самооподаткування жителі збудували лікарню. В ній працювали один лікар і три медичних працівники. В 1919 році відновила роботу початкова школа, яка з часом перетворена в семирічку. У 1922 році в ній навчалася 207 учнів, з них 56 дівчаток, а в 1925 році- 293 учні і працювало 9 учителів. В чотирьох гуртках лікнепу оволоділо азами грамоти 150 жителів. В 1921 році відкрито клуб на

150, а в 1927- сільбуд на 300 місць. Діяли також хата-читальня і бібліотека з книжковим фондом 2740 примірників. Першим головою райвиконкому був Г. Шульга. В 1923 році створена партійна і комсомольська організація, які налічували відповідно 8 та 25 чоловік. Про події того часу так писалось в газеті «Влада праці» за 20 листопада 1924 року: « 3 числа старшокласників комсомольці разом з учителями семирічки створили перший у районі загін юних ленінців, до складу якого увійшло 20 дітей.

16 листопада до клубу зібралось багато жителів Липової Долини. Святково зодягнені юні ленінці вишикувались у шеренгу, по черзі прочитали текст урочистої обіцянки. Під оплески присутніх їм пов'язано червоні галстуки.

Урочиста частина закінчилася виконанням «Інтернаціоналу».

Наприкінці вечора члени драматичного гуртка школи виступили з виставою».

У 1927 році проголошено курс на колективізацію сільського господарства. На цей час припадає створення першої сільськогосподарської артіль в селі. На базі 70 селянських господарств, за якими закріпили 300 гектарів угідь, в 1929 році створена артіль «Повстанець». Роменська окружна газета «Радянське життя» цих років була переповнена звітами про збори, на яких вирішувалися питання про організацію колгоспів і збирання лишків та вивезення зерна. Соціалістична перебудова здійснювалась у процесі жорстокої класової боротьби. Заможні селяни ховали хліб, застосовували терор проти активістів. Від їх рук загинули голова виконкому сільської Ради М.Т. Жван, посланець робітників Харкова Павлюк та інші. Ім'ям одного з організаторів колгоспного будівництва у селі Т.М. Жвана жителі назвали вулицю села.

Наближалися голод 1933 року і репресії 1937. Ось характерна для 1930 року замітка із «Радянського життя». « В лікарні бюрократи і хабарники, в кооперації куркулі і підкуркульники та колишні дворяни. Притулок їм дали секретар РПК Колбасова і голова РВК Сердюк. Та всіх їх уже звідти вигнали. Понесуть кару і ті, хто захищав». Підпис:»Проїджей».

В 1930 році створено ще сім колективних господарств- «Комсомолець», «Перше травня», імені Будьоного, «Більшовик», імені Горького, імені Крупської та імені Щорса. Велику допомогу в організаційно-господарському зміцненні артілей відіграла створена в цьому ж році Липоводолинська МТС. Вона виконувала 70% трудомістких робіт в колгоспах. МТС мала 20 тракторів, 3 автомобілі, 4 молотилки. Трактор « Універсал»- первісток соціалістичної промисловості, з допомогою якого почався розвиток сільського господарства на соціалістичній основі встановлений на постаменті в селищі (район колишньої

райсільгосптехніки(МТС). У 1938 році завдяки поліпшенню агротехніки обробітку ґрунту зростає продуктивність праці, урожайність зернових у господарствах села становила 10-12 центнерів з гектара.

Страшний голодомор 1932-1933рр. не обминув і Липову Долину. Пухли з голоду і вимирали цілі сім'ї, а у цей час прилаштована під комору церква у центрі села залишалася доверху засипаною відібраним у селян зерном. Не зважаючи на поліпшення агротехніки обробітку ґрунту, урожайність зернових у господарствах села у 1932-1933 зменшилася.

Зі спогадів І.І.Клеця жителя Липової Долини: «Ховали хліб де хто міг. Борошно опускали на дно колодязів. Закопували серед поля,заволочували, а місце засівали. Проте «буксири» навіть там часто знаходили. Підводи «буксирів» майже завжди супроводжував плач дітей і голосіння жінок.»

А.Ф. Наумко: – У мене два брати померло у 33-у році, а один у 34-у, рідна тітка. Ледь вижила сестра.

Т.М. Ляшенко:- Вісім років тоді мені було, та все добре пам'ятаю- і лип'яники з деревним попелом, і зелену свиріпу , і варену бурякову гичку- нічого крім них не було на нашому столі. І як прийшла до нас сусідська дівчина та й каже: « Ідіть до нас. Померли батько, Марія, Ольга». І як побачили ми, що лежить її батько коло двору мертвий, а в руках у нього шматочок хліба- видно ніс його додому, з останніх сил добрався, а віддати дітям сили не стало...

Протоколом засідання Липоводолинської РКП (б)У від 19 квітня 1933 вирішено організувати по всіх школах району гарячі сніданки, охопити 5173 учні, які потребують допомоги. Адже бюро партії змушено було констатувати, що відвідування учнів у школах зменшилося до 66,1 відсотка.

Тим часом, в інформаційному бюлетені ЦК ЛКСМУ від 17 вересня 1933 повідомлялося про те, що «комсомольці на копці буряків перевиконують норми на 130-140%, завдяки тому, що «осередок організував 26 комсомольсько-молодіжних ланок, 5 дружин по охороні буряка»

У 30-ті роки набув розмаху стаханівських рух. У 1936-1940 стаханівцями стали І. Приліпа, М. Бібка, Г. Івахно, П.Ровко, Т. Приходько.

У 1931 році Липова Долина увійшла до складу Роменського району, а в 1935 році- стала районним центром Харківської , а в 1939 року- Сумської області.

Зі спогадів про тогочасну Липову Долину жителів селища Ф. Чирви, О. Черняк., С. Сліпко. «Село 30-40-х років ховалося в долині під солом'яним дахом. З-під солом'яних стріх невеличкими, а подекуди навіть

чотиришибковими маленькими віконечками дивились незавидні дерев'яні хатки-мазанки на брудні ґрунтові дороги вулиць. На них часто по колодиці грузли вози у багнюці. У дворі в господаря був дерев'яний, а подекуди лісяний (плетений з хворосту і обмазаний глиною) хлівець для худібки. Ще траплялися у декого великі лісяні клуні, в які звозились снопи для обмолоту, зберігалась солома, сіно чи сільськогосподарський реманент. А зверху на клуні, на її солом'яній спині, бувало гніздилась пара чорногузів. Не було тоді в селищі цегляних будівель, крім декількох. Серед них- Кулішеві хати (теперішнє приміщення міліції), хата Дворника(на Загорянці), школи. Дороги в селищі були ґрунтові. Лише побіля дерев'яного мосту через Хорол було викладено бруківку з каменю.»

В 30-40х роках діяла районна лікарня на 35 ліжок, в якій налічувалося 2 лікарі і 5 чоловік з середньою медичною освітою. Напередодні Великої Вітчизняної війни у селі працювала середня школа. В ній 30 вчителів навчали 685 дітей. Було ліквідовано неписьменність серед дорослих. Своє дозвілля трудящі проводили у 2 клубах. Тут діяли і 2 бібліотеки, книжковий фонд яких становив 3 тис. примірників. У побут і культуру жителів увійшли кіно, радіо, газети і журнали.

Грізні роки війни

Мирна творча праця жителів Липової Долини 22 червня 1941 року була перервана віроломним нападом фашистської Німеччини. З початком Великої Вітчизняної війни пройшла мобілізація. У ході мобілізації з 23 червня 1941 року по день окупації до діючої армії було направлено 3598 уродженців і жителів району.

Зі спогадів М. О. Сипка жителя Липової Долини:

- Мені було 15 років і дізнався я про війну із виступів Молотова по радіо: « Дорогі браття і сестри! Ворог, сильний і підступний, напав на нашу землю...» Перше, що запам'яталося про початок війни у Липовій Долині-десь у серпні ворожі літаки скинули з повітря листівки, де повідомлялося, що війні з німцем кінець, перемога вже за німцем. Ми боялися, що бомбитимуть і ховалися в окопах. Але ось ніби стихло, всі вилізли і пішли до хати, а за мить у той окоп упала бомба. Так пощастило в перші місяці війни залишитися живим. Згодом у колгоспі почали все розбирати, що не вдалося вивезти. У РТСі зірвали нафтобазу, щоб німцям не дісталася...

Бойові дії на території району велися з 19 по 29 вересня 1941, з 25 лютого по 1 березня та з 5 по 13 вересня 1943. В боях за Липову Долину приймали участь

воєнні льотчики. 241-й штурмовий авіаційний полк 166-й гвардійський штурмовий Червонопрапорний авіаційний полк на початку 22.06.41р. знаходився в стадії формування. 06.09.41 року прибув на аеродром Липова Долина (20 Іл-2) і ввійшов в склад 1-й раг. На 12.09. 41 року в полку залишалось 7 Іл-2.

Восени 1941 в бойових діях брали участь підрозділи 1-ї гвардійської стрілецької дивізії під командуванням Г.Я. Хаустова, 5-ї кавалерійської дивізії 2-го кавалерійського корпусу та 1-ї танкової бригади, що ввійшли до складу 21-ї армії.

19 вересня кінно-механізоване з'єднання під командуванням П.О. Белова, створене для допомоги військам Південно-Західного фронту при виході з оточення, почало наступ головними силами в районі Ромен. Перша зустріч з ворогом на підступах до Ромен відбулася поблизу Липової Долини. Розвідка на чолі з помічником начальника штабу по розвідці 1-ї танкової бригади капітаном В.П. Єфімовим, виявила велику колону мотопіхоти з танками й артилерією на дорозі від міста до Липової Долини. 1-а танкова бригада під командуванням підполковника Хасіна прийняла бій з ворогом. В бою смертю героїв загинув екіпаж танка лейтенанта Попова. Мужньо і сміливо діяв екіпаж танка, де механіком-водієм був сержант В.С. Березін та екіпаж танку з старшим сержантом Н.Д. Дудниковим. Сутичка з ворогом завершилася перемогою наших танкістів. Це був перший бій на Липоводолинській землі. А 21 вересня 3-ій батальйон 4-го Воронезького полку першої гвардійської стрілецької дивізії під командуванням Г.Я. Хаустова вели бій на шляху Ромни-Гадяч поблизу урочища Зеленське. Бій тривав цілий день. Батальйон був відрізаний від основних сил, але ціною великих втрат йому вдалося відійти в напрямі Лебедина і з'єднатися з основними силами. Кількість загиблих і похованих героїв і їх імена біля урочища Зеленське донині залишаються невідомими.

22 вересня 1941 року гітлерівці захопили Липову Долину. Настали важкі часи німецько-фашистської окупації. Після окупації нові правителі почали вводити свої порядки. В селі встановили комендатуру, поліцію, повернулися десь іздалеку колишні виселенці з розкуркулених сімей. Хто не втік із активістів та «буксирів», що у них відбирали добро-вбивали і вішали. Уже в перші дні фашисти повісили тут 21 чоловік, багатьох розстріляли, а невідомого військовополоненого живцем закопали в землю. Всього в Липовій Долині закатовано 82 чоловіка. Від кривавих рук гітлерівців загинула партизанська група. У гестапо закатовано колишнього секретаря райкому комсомолу, поета Ф.Г. Швіндіна, який був членом цієї групи.

Окупаційна влада проводила набір робочої сили для праці в Німеччині. Коли ж не було бажаючих добровільно їхати на роботу, застосовувалися примусові методи: конфіскація майна, худоби, арешт, розстріл. В рабство до фашистської Німеччини було вивезено 194 жителів села.

Марія Самійлівна Черниш с.м.т. Липова Долина:

- Влітку 1942-го, мене 16-літню, та ще кількох дівчат погнали в рабство до Німеччини. Тяжко працювали на заводі, в господарів-бауерів, побували і в концтаборі, де людей за худобу мали.

25 лютого 1943 року війська 40-ї армії, переслідуючи противника, вступили в межі району. Цього дня 285-й стрілецький полк 183-ї стрілецької дивізії визволив с. Саї, 100-а стрілецька дивізія- с. Синівку. Але вже 1 березня, у зв'язку з наступом противника на харківському напрямі, наші війська залишили територію району.

Визволення району від фашистських окупантів було здійснено 340-ю, 232-ю стрілецькими дивізіями 38-ї армії та 237-ю, 309-ю, 42-ю гвардійською дивізіями 40-ї армії. З 237-ю стрілецькою дивізією діяли частини 2-го танкового корпусу.

9 вересня з'єднання 40-ї армії відновили наступ: 42-а гвардійська і 237-а стрілецькі дивізії зайняли Липову Долину. Визволив Липову Долину стрілецький полк, яким командував росіянин полковник А.Д. Дмитрієв. Першим у село увірвався танк під командуванням росіянина Г. Т. Тиріна.

Ось що писав в одному з листів на Смоленщину до матері Г.М. Тирін «...Пишу з фронту. Билися з ворогом за невелике українське село Липова Долина. Ворог боїться нашого танкового полку...Коли закінчиться війна, не можна сказати. Відомо, що бої за Дніпро будуть жорстокими.»

Герой не дожив до Перемоги. Смертю хоробрих загинув в жорстоких боях в жовтні 1944 року. Липоводолинці свято шанують пам'ять про мужнього воїна. Його ім'ям названа одна з вулиць Липової Долини. 9 вересня 2009 року був відкритий пам'ятний знак- Герою Радянського Союзу Г.М. Тиріну.

При визволенні Липової Долини загинуло 106 радянських воїни. Всі вони поховані в братській могилі. Відомі прізвища 105 загиблих.

Окупанти заподіяли великих збитків населенню Липової Долини. Колгоспи і радгоспи були вщент пограбовані. Не вистачало техніки, коней. Трудящі, долаючи труднощі, приступили до відбудови господарства. Колгоспники обробляли поля власними коровами і перевиконували норми виробітку. Відновила роботу МТС. Зусиллями її працівників до кінця 1943 року було зібрано 20 тракторів і п'ять комбайнів. Держава виділила грошові кредити і

техніку, з братніх республік надійшла худоба. У 1943 році організований відділ «Шляховик». Першим його керівником був М.І Бойко.

Роки відбудови

Після визволення зусилля липоводолинців були спрямовані на відбудову народного господарства. У 1946 році став до ладу промкомбінат з цехами: деревообробним, швейним, ковальським, шевським.

Сіяти швидше, сіяти краще!

Цей клич друкованого органу Липоводолинського РК КП(б)У і районної ради депутатів трудящих газети «Колгоспна правда» від 14 квітня 1946 року зобов'язував трудівників села активізувати зусилля на прискорення темпів і покращення якості польових робіт. Селяни брали зобов'язання добре підготувати й успішно провести весняну сівбу, чим забезпечити вирощення врожаю зернових не менше 13 ц в середньому з гектара, махорки-18 ц., соняшнику-12 ц.

Відновили роботу заклади охорони здоров'я, освіти й культури. В 1950 році у Липовій Долині діяли районна лікарня і 2 фельдшерсько-акушерські пункти. Медичну допомогу населенню надавало 5 лікарів і 10 чоловік середнього медичного персоналу. В 1948 році було відбудовано приміщення середньої школи. В 1950 році тут працювали середня й семирічна школа, в яких 41 учитель навчав 747 учнів. Культурно-освітню роботу проводили районний будинок культури, 2 клуби й 2 бібліотеки з книжковим фондом 7200 примірників.

На початку 50-х років 8 колгоспів Липової Долини об'єдналися у 2- «Більшовик» та «Крупської». Це сприяло зміцненню їх економіки, підвищенню продуктивності сільськогосподарського виробництва. За успіхи у розвитку сільського господарства групу працівників Липової Долини у 1958 році було нагороджено орденами і медалями, серед них першого секретаря райкому партії В.І. Бердицького.

В.В. Бердицький, який був кілька років секретарем райкому партії (1957-1960), зумів зробити багато для селища. Щоб забезпечити будматеріалом селище і район, було збудовано кілька цегельних заводів, серед них і Липоводолинський. 1958 року заснований Липоводолинський райагробуд на паях колгоспів району. 1954 році було організовано дорожній відділ райвиконкому, начальником його став А.С. Стецик. Закипіла робота, зводились цегляні новобудови, вимощались каменем дороги. Між бруківкою і червоною цегляною доріжкою, що простягалася від центру і аж до Русанівського повороту, з'явилися рядами яблуньки, цілий придорожний сад. По другий бік

цієї бруківки, від кладовища. також зводились перші будинки. Так і виросла вулиця Роменська, провулки...А в народі тепер цю всю заселену гору називають мікрорайоном Бердицького.

В 1961 році був зроблений шлях із Ромнів у Липову Долину.Для селян це вже була « дорога життя», бо раніше, за дощової погоди неможливо було ні в'їхати, ні виїхати з селища .Виручала людей тоді лише авіація. Невтомний «У-2» два рази на день брав курс із Липової Долини на Суми. У 1962 році Липова Долина стала селищем міського типу.З промислових підприємств працювали Липоводолинський маслозавод, інкубаторно-птахівнича станція, цегельний завод. З 1969 року в районі діяла дорожня дільниця.

З кожним роком селище розбудовувалось та гарнішало. У 1966 році була заснована музична школа.У селі з'явився новий Будинок культури, будинок побуту, торговий центр. Згодом пізніше в 70-х роках було збудовано комбікормовий завод, в центрі селища постала нова школа, будинок зв'язку, виріс новий меморіал загиблим воїнам, новий дитсадок, магазини У 1975 році в зв'язку з реорганізацією колгоспу ім. М. Горького було створено міжколгоспне об'єднання «Птахопром». Першим його керівником був призначений М.А. Парафійний. В 1977 році директором підприємства став П.С. Воронцов. Липоводолинський хлібохарчкомбінат був побудований і введений у дію 18 січня 1979 року. На той час працювало 3 цехи: ковбасний, кондитерський та цех безалкогольних напоїв. Після добудови хлібозаводу, з 1 листопада 1980 року було приєднано до нього районну пекарню. 1988 року ще одна новобудова прикрасила Липову Долину. До ладу стало нове приміщення центральної районної аптеки. З'являється нове приміщення житлово-комунального підприємства, став до ладу новий автовокзал. Почав працювати цех Роменського заводу АТС. На центральній площі селища милували око вишукані рози, діяли фонтани..Одним словом селище набирало сучасного вигляду.

Липова Долина в роки незалежності

24серпня 1991 року Верховна Рада Української РСР проголошує незалежність України та створення Самостійної держави-України. За підсумками голосування на референдумі «Так» незалежній Україні відповіли 18454 жителі району, або 95 процентів від усіх, хто брав участь у голосуванні.

Перші роки незалежності для Липової Долини, як і для всієї України були роками потрясінь, випробувань та здобутків. 90-і роки позначилися економічними труднощами. В економіці селища поглибились кризові процеси. Відбувся спад виробництва в усіх галузях, в зв'язку з фінансовою скрутою було законсервовано будівництво багатьох об'єктів соцкультпобуту.

Але на фоні різних недоречностей того часу, продовжується процес розвитку селища. 1992 році одержала право на існування нова вулиця, яку перші новосели назвали іменем великого російського поета О. Пушкіна. 1993 році звання «Заслужений лікар України» було присвоєно К.П.Омельченко. Продовжується газифікація селища. Починає працювати місцева телестудія. Відбувається процес реформування аграрного сектора, з'являються фермерські господарства, починає розвиватися підприємництво.

Липоводолинщина є переважно аграрним районом області. На частку району припадає 0,2 % промислового виробництва Сумщини та 4,5% сільськогосподарського виробництва. Агропромисловий комплекс Липоводолинського району налічує 20 сільськогосподарських підприємств та 49 фермерських господарств.

Станом на 1 серпня 2011 року підприємницьку діяльність в районі здійснювали 398 фізичних осіб-підприємців та 39 малих підприємств. Кількість зайнятих у сфері малого бізнесу становить 944 особи.

Найбільшим бюджетоутворюючим підприємством селища є завод «Кобзаренка». Завод - був заснований у 1993 році , як українсько- німецьке товариство «Флігель» і свою діяльність розпочало з виробництва тачок та візків для присадибного господарства. У грудні 2008 року було перейменовано на ТОВ «Завод Кобзаренка». На сьогодні «Завод Кобзаренка» - виробник №1 даної продукції в Україні (більше 40 видів, що реалізується через півтисячі магазинів по всій країні).

Особливістю життєдіяльності селища та громади сьогодні є його забудова, благоустрій, озелення та санітарне утримання території. Приємною несподіванкою для липоводолинців стало відкриття у 2003 році магазину- бару «Едельвейс» на виїзді з селища. Окрасою селища в 2005 році став новий магазин «Маестро». До послуг липоводолинців магазини «Влад», «Лан», «Роман». Працюють філії банків «Приватбанк», «Брокбізнесбанк».

Справжньою окрасою селища та його візитною карточкою стала побудована в центрі арка та сучасний готель. Фасад приміщення та внутрішнє обладнання відповідає сучасним вимогам. Поруч в парковій зоні новий сучасний танцмайданчик. В 2005 році в центрі селища відкрито «Алею слави» Героям Великої Вітчизняної війни та Соціалістичної праці , пізніше, на острові встановлено пам'ятний знак славним предкам козакам.

9 вересня 2009 у День визволення Липової Долини від фашистських загарбників, меморіальний комплекс, що розташований у центрі селища,

поповнився ще одним пам'ятним знаком - Георгію Михайловичу Тиріну, танкісту, який першим увірвався в село під час визволення в роки війни.

Працюють у райцентрі заклади соціальної сфери, підприємства, установи і організації, які виробляють продукцію і надають послуги населенню. У 2010 році на базі територіального центру обслуговування інвалідів, пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян відкрито Центр соціальної активності для людей похилого віку.

Діють в селищі і культосвітні заклади. В 1991 році створена районна бібліотечна система, яка налічує 21 сільську та 2 районних бібліотеки. У 1997 році центральній районній бібліотеці присвоєно ім'я Л.М.Новиченка - відомого критика і літературознавця, уродження села Русанівка. Вже стало традицією щорічне проведення на базі центральної районної бібліотеки районного конкурсу читців- шанувальників рідної мови ім. Л. Новиченка « Рідне слово поєднало серця». В 2008 році після 30- річної перерви відкрито бібліотеку в селі Столяреве. Велике значення для сучасної освіти і виховання має школа мистецтв. Вона була заснована як музична школа, а з відкриттям у 1994 році хореографічного відділу, реорганізована у школу мистецтв. В 2008 році на базі Липоводолинської дитячої школи мистецтв відбувся регіональний конкурс юних скрипалів «Чарівний смичок». Зачаровують жителів селища своєю майстерністю, дарують радість, зустріч з піснею працівники районного РБК. Вони є організаторами і учасниками багатьох традиційних культурно-мистецьких заходів. На березі річки Хорол проводяться народні свята: свято Трійці, Івана Купала, Покровська толока-ярмарок. Зачаровує піснею не лише жителів селища, а й далеко за його межами колектив «Хорол».

Футбол в Липовій Долині вважається наймасовішим видом спорту. Найменший вік футбольного колективу - команда «Ротаксьонок». Незмінним лідером футбольного руху є М. Ключ.

Гармонійне поєднання сучасних об'єктів та ландшафту створюють якісно нове життєве середовище нашого рідного селища.

Золоті пшеничні поля, веселі білі хати серед садів, повіті маревом тополі край дороги, кущі калини, повні пташиного співу гаї та діброви, зелені ярочки з невеликими струмками - усе це наша Липоводолинщина, наш рідний край.